

Kiadatlan római felíratos emlékek.

Múlt 1911. évi márczius 20-án értesítette intézetünket dr. Szabó Mihály úr, Kisküllővármegye tanfelügyelője, hogy a Küküllővártól mintegy 3 km. távolságban, de már a Kisküküllő jobb partján fekvő *Boldogfalva*¹ község régi református templomának lebontása alkalmával felíratos és domborúmüves kövek kerültek elő, melyek a templomba be voltak építve. A híradás következtében az intézet részéről e sorok írója szállott ki a helyszínére és megállapította, hogy 24 drb. római felíratos — a beépítés alkalmával quaderré formált — köemlék került elő. Ezekon kívül előkerült egy medaillon-típusú római sírkő töredéke, melyen két alak mellképe volt megállapítható; három olyan apróbb sírkő-részlet, melyről csak az a bizonyos, hogy alak volt rajta; négy darab jelentéktelen szobortöredék, egy tympanon-részlet középen rozettával, egy oszloptalp töredéke akanthus díszítéssel és végül egy olyan sírkő töredéke, melyen egykor valószínűleg teljes női alak volt.

E sorok írója feladatához képest arra törekedett, hogy az emlékeket megszerezze az Erdélyi Nemzeti Múzeum érem- és régiségtárának. Azonban — fájdalom — nem volt kivel értekeznie e tárgyban. Az egyház új papja, már meg lévén választva, a beszolgáló küküllővári lelkész nem óhajtott határozni a dologban, viszont az új lelkész még nem foglalta el hivatalát. Hivatalosan megtett írásbeli ajánlatunkra és az erre következő sürgetésünkre választ sem kaptunk. A tavaszon Küküllővárott járt laboránsunk aztán azt a hírt hozta, hogy a szóban forgó köveket beépítették az új templom alapzatába. A domborúmüves darabok ezek szerint valószínűleg örök időkre elvesztek számunkra; tekintettel nagyon megcsönkített voltukra, mindössze a legutóbbi helyen említettet kell különösebbképen sajnálnunk. A felíratokról pacsolat készült és így azok nyomán beszámolhatunk szövegükről, bár kétségtelenül jobban szeretnők, ha fényképeik kíséretében tehetnők ezt. Azért is vártunk a közléssel mostanáig, mert abban reménykedtünk, hogy azok bekerülnek az intézetbe és akkor lefényképezzük őket. A fennebb elmondottak után azonban meg kell elégednünk azzal, hogy a pacsolatok nyomán adjuk a betűket, a hol lehetséges, kiegészítve a szöveget.

---

¹ A czímlapon levő térképen 3.

1. . . . .
 VIX > AN > LXX > . . . vixit annos LXX.
 X > AN > XXXX. . . . [vixit annos XXX.
 VS > VIX > AN . . . us vixit annos . . . .
 > VLP > CASTvs . . . Ulpus Castus
 BEN > MERI > (sic!) . . . bene merentibus
 . . . . . [posuit vagy ilyesmi]

Szépen vésett, tiszta betük, melyeknek magassága az 1., 3. és 5. sorban 4·5 cm., a 2. és 4. sorban 5 cm. Az egyes sorok közt 1 cm. vonalköz van. A sorok magasságát a betük kivésése előtt megvonlazták. A szavakat háromszárú csillag választja el egymástól. A síremlék úgy látszik, kétszer olyan széles volt eredetileg; magasságához nincs módunkban hozzávetnünk. Szélességéből épen a halottak nevei hiányoznak. A harmadik sor elején levő *-us* végzetből bizonyos, hogy férfi névből való (Castus?) és valószínűleg gyermek volt, a kinek évei számát legfeljebb két számjeggyel lehetett jelölni, mert többre nincs hely. A 4. sorban csak egyik állítató neve maradt meg, de valószínű, hogy volt másik is. A nomen *Ulpus* arra vall, hogy Trajanustól kapott polgárjogot a család.

2. . . . .
 ONIS > F > √ *Melani* (?) *onis filius* v(?)
 ET > MEL et *Melanio*? . . . [vixit]
 AN > LX annos LX . . . . .
 FIL > A *filia* A . . . . .

Jól vésett, szép betük, melyek magassága 6 cm. A betük magassága előre meg volt jelölve vonallal. A sorok köze 2 cm. széles. A szavakat elválasztó háromágú csillag csak az első sorban kellően vésett, a többiekben kicsiny és felületes. Mindenesetre családi sírkő, melyről azonban egy nevet sem lehet megállapítani. Eleje és vége, továbbá jobb oldala hiányzik a kőnek.

3. . . . . [vixit an(nos)]?
 III PVBIA . . . III. *Pubia* [mater? . . .]

Gondosan vésett, 4·5 cm. magas betük, úgy látszik, egy olyan sírkőből, melyet négy éves korában elhunyt gyermekének állítatott anyja.

4. . . . . 5. cm. magas, gondosan vésett
 AN annos . . . . . betük; sírfelirat utolsó sora és az
 B > M bene merenti utolsó előttinek két betűje. A
 sortávolság 2 cm.

5. . . . . I > AN . . [vixi]t an(nos) . . .
 . . . . AN XIII. . . [vix(it) [an(nos) XIII . . .
 . . . . Λ LXIII . . [vix(it) [an(nos) LXIII
 . . . . N . . [vix(it)a] n(nos) . .
 . . . . V . . v[ix(it) an](nos)

Az első három sor betűi 5·5 cm., a 4. és 5. soréi 5 cm. magasak; sortávolság 1·5 cm. Mélyen vésett, karcsú betűk, mindenesetre legalább a 2-ik század legvégéről.

6. I
 ENTI 6 cm. } magas, elég mélyen vésett, de ide-oda
 O VIXI t 5 cm. } dülő betűk, melyek gyakorlatlan kezű és
 csak kisebb igényeket kielégítő mesterre vallanak. Sorköz 2 cm. Úgy-
 látszik, a felirat inkább hosszú volt, mint széles és így körülbelül így
 lehet kiegészíteni: [mari]t(o) | [pi]enti[s | sim]o vixi[t] | . . .

7. . . . . Több nevet tartalmazó sír-
 LII . . . . li[b?]
 AE > C . . . . ae c[oniugi]
 ANN . . . . ann(os) . . .
 T AN . . . [vixi]t an
 felirat töredéke, melyet úgy-
 látszik, egy felszabadított állít-
 tatott feleségének és még valaki
 hozzátartozójának. Az első két
 sor betűi szokatlan gonddal készültek; különösen az *ae*-nél még az is
 megállapítható, hogy körzöt használt vésőjük. A harmadik soréi kevesebb
 gonddal készültek, míg a negyedik sorban levők teljesen elhamarko-
 dottak, alig vannak bevésve. Utóbbinak betűi csak 5 cm. magasak, míg
 a többi 6 cm. A sorok távolsága 1·5—2—1·5 cm.

8. . . . . Élesen vésett, de már romlott formájú betűk,
 AT . . . . melyeknek magassága a sorok rendjében: 3, 5, 4·5
 AE . . . . és 4·5 cm. A sorközök 3 cm.-esek. Mivel a 3-ik
 T > ÆL sorban kétségtelenül *T. Aelius* név egészítendő ki,
 PR valószínű, hogy a 2-ik sorban is *Aelius* név marad-
 ványait bírjuk. Az utolsó sorban levő *pr* csábít a *pro praetore* kiegészíté-
 tésre, de arra, hogy e vonatkoztatást kellően megindokoljuk, semmi
 támpontunk nincs. Nem bizonyos, hogy síremlék volt.

9. LI . . . . Nagyon megromlott, de egykor gondosan vésett
 CI NR. . . . betűk, melyek magassága 6 cm.
 AN > XX. . . . A legfelső sorban két betű nyoma; az egyik **L**
 . . . . volt, a másiktól nem lehet tudni. A 2. sorban csak a
 AN . . . . C és R biztos, a többi nem. A 4. sor teljesen meg-
 semmisült, az 5. sorban két betű halványon látszik.

10. . . . . Sírfelirat utolsó sorai az állítató *örökös*
 . VS > HERES > nevének két utolsó betűjével. Szépen vésett,
posVIT 5 cm. magas betűkből. A felirat felső része és
 baloldala, vagyis a sorok eleje hiányzik.

11.	D	D	M
	P̄BliAE	Publiae	
	MAAT	Matri	
	MA EIVS	na eius . . . <i>vixit</i>	
	ANN	annos . . . . <i>coniu?</i>	
	GINI	gi ni	

Sírfelirat eleje, melyben azonban a sorok végét az építőanyaggá való felhasználáskor levágták. A betűk magassága: 1 sorban 5 cm., 2., 3. és 4. sorban 4.5 cm., az utolsó sorban 4 cm. A sorok köze 1.5 cm., kivéve az utolsó sort, mely közvetlenül az elébbi alatt van. A 2. sorban kétségtelenül *Publiae* név volt, bár a középső két betűt úgy látszik a kő megcsonkításakor kiverték. A 4. sor elején levő *NA* szintén női név utolsó tagja. A vész sem a *Mat*-ban levő *a*, sem az *ANN* *a*-jánál nem tette ki a keresztvonalat; a 4. sor elején levő *MA*-ban azonban ennek kitevésével akarta jelölni a ligatúrát *s* — úgy látszik — a *Mat* *M*-jénél gondatlanságból szintén csinált ilyen keresztvonalat. Az utolsó sorban levő *G* a cursivus írásra emlékeztet ferdén előre nyuló alsó szárával.

12. . . . . Sírfelirat baloldala, a soroknak körülbelül
VIVIA > *C oniunx* felével. Több személynek szólott, kik közül az
MARITO . . . . . egyik egy *Vivia* nevű asszonynak volt a férje;
AVR > *BII* . . . . . a másiknak *Aur.* volt a nomenje, a miből arra
 lehetne következtetni, hogy Marcus Aureliustól kapták a polgárjogot;
 mert az, hogy nem voltak régi polgárok, az asszony nevéből is való-
 színű. A betűk elég mélyen vésettek, de már romlott alakúak; úgy a
 II. század második felére tehetők. Magasságuk 4.5 cm., a sortávolság
 1.5 cm.

13.	VIXIT	vixit [annos] . . <i>Ju?</i>
	LIA	li [<i>annus?</i> . . . . <i>coniu</i>]
	GI PI	gi pi[entissimae testamen]
	TO S F I	to <i>sibi fieri iussit</i>

Az eredetileg gondosan és mélyen vésett, de a kő megdolgozása-
 kor helyenként alig megállapíthatóan tönkrement betűk magassága 4.5
 cm. volt; a sorok távolsága 1 cm.

A 2. sorban levő *lia* nem női, hanem csak férfi név része, mert a 3. sor elején levő *gi* csak *coniugi* utolsó szótagja lehet. A 4. sor elején a *to* kétségtelen, bár a betűk alját már lefaragták. Ennélfogva a kiegészítés nem lehet más, mint a mit javasoltunk. Ez a sor tehát eredetileg is bezárta a feliratot.

14. . . . . Eredetileg is nagyon gyatrán vésett szabálytalan betűk. A véső gyarlóságát bizonyítja, hogy bár a betűsorokat előre kivonalozta, nem hagyott sorközöket, továbbá a 4. sorban az *S* és *V* ligatura, a mi annál szabálytalanabb, mert két szóhoz tartozó betűk: helyszüke nem lehetett ennek az oka, mert hiszen akkor inkább a *vixit* lett volna megrövidíthető; hihetőbb, hogy a *vixit*-ből kifeledte a *v* betűt s azt utólag nem tudta másként pótolni. A megmaradt névrészekből, fájdalom, semmit sem lehet megállapítani azonkívül, hogy az 1. és 2. sorban női, a 3. sorban férfi név volt.

15. D Eredetileg is gondatlanul vésett síremlék három VAK V első sora elejének maradványai, melyekből a *Valerius* AEK > és *Aelius* nomenek állapíthatók meg. A betűk magassága 4 cm., a sorköz 0.5 cm.

16. . . IA Elég mélyen vésett, de már romlott formájú XXXVI betűk, melyek magassága 5 cm.; a sorköz 2 cm. Az > STA 1. sorban állott névnek csak egy betűje maradt meg, az előtte levőnek csak a szára, de tekintve a 3. sorban levő *Sta* névrészletet, ez is valószínűleg *t* volt.

17. M *Diis Manibus* Gondosan készített sírfelirat
IIAE > . . . *Ju liae* első sorainak második fele, a mit
VIX > A^N . . . *vixit annos* az bizonyít, hogy az 1. sorban
I > FIIIE sic! . . . *filiae* állott D M (*Diis Manibus*) betűk-
DET > IV_ . . . *det Julia* ből az *M* megvan, továbbá a 3.
IINA *faustina?* sorban az N bizonyára helyszüke
miatt csak 4.5 cm. magas, míg a többinek magassága 6 cm.

Jellemző, hogy a 4. sorban levő *filiae* szóban az *l* vízszintes szára elmaradt s ebből lehet arra következtetnünk, hogy a 2. sorban *liae* olvasandó, bár az *l*-nek ott sincs meg a vízszintes szára. Ezekkel szemben az 5. sorban a *Jul*-ban — úgy látszik, a ligatura kitüntetésére — megvan a vízszintes szár. A sorköz 2 cm.

18. . . . . Úgy látszik, hogy a felíratnak minden
 . . . ANNOR *um* oldaláról hiányzik valami. A megmaradt
coniug IPIENIS *simae* betűk eléggé jól vésettek, úgy, hogy a
 PIETATE megállapításnak alig van akadálya; egye-
 NT dül az 1. sor végén levő *R* kétséges,
 mivel abból csak a függélyes szár maradt meg; más betű azonban — e
 miatt — nem lehetett ott. A betűk magassága 4·5 cm., a sorköz 1 cm.
19. . . . . Mélyen, de gondatlanul vésett betűk; a sorok
 VP > SI > . . is ferdek. A betűk magassága 4·5 cm., a sorköz
 AN > XX. . változó: 2·5—3 cm.
 PACAT . . . Érdemleges megjegyzésül elég annyi, hogy
 AT az 1. sorban a SI szabálytalan rövidítés, a mi
 ismét a fogalmazó gyakorlatlanságára vall. A 2. sorban megmaradt betűk
 nem szorulnak magyarázatra, a 3. sorban valószínűleg *Pacatianus* név
 maradványát kell látnunk. A 4. sorban szintén ilyes név lehetett.
20. . . . . A betűkről és sorokról ugyan-
 PI IM . . . pi imp . *caes.* azt mondhatjuk, mint az előzőnél,
 AVGVS *avgvsti* . . . csakhogy a betűk magassága 5
 PO > IN po in cm., a sorköz 2 cm. A ránkma-
 VIX > AN *vixit annos* radt két első sor betűiből arra
 kell következtetnünk, hogy valamelyik császár felszabadítottjának a sír-
 emlékével van dolgunk, kinek nevéből csak a gen. PI végzet maradt
 meg; az utána és a 4. sorban levő betűk valószínűleg a fentiek szerint
 egészítendőek ki. A 3. sor megfejthetlen.
21. *Diis* . . . *Manibus* Síremlék elején volt két sornak
 . . . . . MV a vége. A 2. sorban egy cognomen
 első tagja. A betűk magassága 5 cm., a sorköz 2 cm. A síremlék min-
 den különösebb dísz nélküli volt, a mennyiben a felíratos lapot csak
 egy kis körülfutó domború lécz választja el a 3 cm. széles sima
 párkánytól.
22. . . . AN A síremléket tehát egy *Emeritus*
 EMERITVS NA'S **Nausas** nevű ember állította leányának,
 FILIE PIENTISVM sic! kinek azonban sem nevét, sem korát
 nem őrizte meg a ránk maradt töredék, melynek betűi az egymástól 1 cm.
 közzel elválasztott sorokban szépen vésett, jó formájúak, 5 cm. magasak.
23. *Diis* Szép, mélyen vésett és nagy (7 cm. magas) betűk.
 BVCCO A betűlapot egy indadíszes perem övezte. Kár, hogy
 nem maradt meg több belőle.

24. . . . Gondosan vésett, az 1. sorban 7, azután 6, a 3.
 VIX sorban 5 cm. magas betűk, melyek úgy látszik, ki voltak
 RVS egykor festve, mert a piros festék nyomai ma is meglát-
 PI szanak. Az 1. sor *vixit* volt; a 2. sorban egy név utolsó
 betűi, míg a 3. sorban a *pientissimo*(-ae) első két betűje maradt meg.

* * *

1. sz. kép. Római földtábor a küiküllővári Várhegyen. (a a tábort övező árok.)

Fig. 1. Camp romain en terre à Várhegy de Küküllővár. (a fossé.)

Érdeklődtem, hogy nincsen-e a közelben olyan hely, a hol ilyen vagy hasonló kövek, esetleg bármiféle régiségek napfényre szoktak kerülni. Ilyenről nem tudott senki. Ellenben kijelentették, hogy a *Várhegyen*, mely Küküllővárhoz tartozik, de a boldogfalvi oldalon, a Kisküküllő jobbpartján emelkedik, s melynek tulajdonosa gróf Haller Jenő, vannak régi földhányások. A helyszínén alkalmam volt megállapítanom, hogy *egy római földtáborral* van dolgunk, melynek kivált nyugati oldala nagyon szépen látszik. (Lásd a mellékelt képet.) Keleti oldalánál ellenben, a hol a hegynek meredek esése van, alig látszik a töltés. Úgy látszik, eredetileg sem fordítottak nagy gondot erre az oldalra, a mi olyan esetekben, mikor a tábor nem állandó megtelepülés célzáttal, hanem csak átmeneti céllal épült, máshol is előfordul. Például

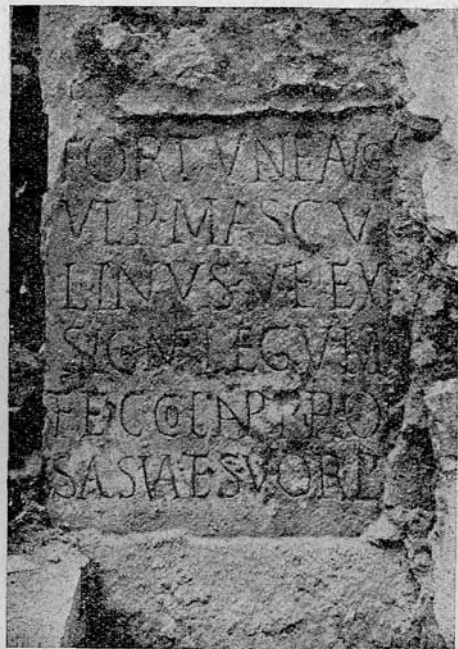
Scipio numantiai táborainál.¹ Sarkai le voltak kerekítve. Jelenleg annyira be volt növe legnagyobbrésze bozóttal, hogy felmérni sem lehetett s épen ezért nem nagyon sikerült a fényképfelvétel sem.

Egy helyen annak megállapítására, hogy miből állott a töltés, nem rejt-e falmaradványokat, — átvágattam azt. Legfelül 30—60 cm. közt váltakozó avarréteget kaptunk agyagmárgával keverve, mely utóbbi azt a látszatot keltette, mintha égett föld volna. Azután tiszta hányt humus következik mindvégig; mintegy 1·40 m. mélységig ástunk le. A hányt földben egy kézi örlőkö töredékét és egy — meg nem határozható korú — edénycserepet találtunk.

A tábor felvettük az alaposan átkutatandók közé. Azzal azonban már is tisztában lehetünk, hogy a fennebb említett síremléktöredékek tanúsága szerint polgári településnek is kellett a közelben lennie. Az a tábor ugyanis nem lehetett állandó, hanem csak időleges. A Kisküküllő völgyéig előrehatolt rómaiak csak addig tartották megszállva, a míg egy újabb lépést sikerül tenniök a Nagyküküllő völgyéig s akkor aztán felhagyták. Erre pedig nem kellett hosszú idő. A sírkövek tehát nem származhatnak e tábor katonáitól már azért sem, mert egyiken sincs semmi olyan, — a domború mű maradvánnyal bírónak sem — a mi erre mutatna. Valószínű, hogy a völgyben, ott, a hol a helybeliek bemondása szerint a mai várat megelőző vár volt, feküdt a polgári település, honnan állítólag sok építőanyagot hordtak el.

* * *

Kolozsvárott, az Unió-utca 6. sz. házon a nyár folyamán végzett tatarozások alkalmával a képünkön bemutatott felíratos kő került napfényre, melyet azonban nem lehetett kivennünk. *A felírat ismételen közölt;*

2. sz. kép. A C. I. L. III. 7657. számú felírat.
Fig. 2. L'inscription publiée dans le C. I. L. III. 7657.

¹ Arch. Anz. 1907. (XXII.) 3. és köv. lapok.

3. sz. kép. **De** ligatura
a fenti leíratban.

Fig. 3. Ligature **de** dans
la même inscription.

legutóbb *C. I. L. III. 7657*. Fénykép után való bemutatását szükségesnek tartjuk a betűk alakjának kedvéért. Ebből kitűnik, hogy az 1. sor végén a **G** betű csak felényi nagy, mint a többi. Érdekes az 5. sorban a **DEC**-ban a *de* ligatúrája, melyet a papiros-átütés útján készült hiteles másolat után hű rajzban mutatunk be félnagyságban.

A fényképfelvételből kitűnik, hogy a felírat 1 cm.-re mélyített lapon van, melyet egyszerű párkány övez. A lap szélessége 45 cm., magassága 55 cm., a betűk magassága 6 cm. Az egész emlékkő magassága 1·18 m., vastagsága 26 cm., szélessége kb. 50 cm.

A *C. I. L.* idézett számánál vonal alatt közölt consularis keltezés, úgylátszik, valamelyik be-falazott oldalon van. A fényképfelvételből úgy tűnik ki, hogy a kő elülső lapjának alján nem lehetett.

Dr. Buday Árpád.